

Petráš, René: Menšiny v komunistickém Československu. Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948 - 1970.

Praha, VIP Books, 2007, 490 s.

Marek Danko, danko@saske.sk

Minoritám a ich postaveniu v období komunistickej diktatúry venovali historici značnú pozornosť, napriek tomu zostali niektoré otázky uvedenej problematiky nezodpovedané. Odborník na právnu históriu, JUDr. PhDr. René Petráš, PhD., obohatil knižný trh prehľadným súhrnom informácií pre záujemcov o štúdium našich menšín a napriek podtitulu sa okrajovo zameril aj na územie Slovenska. Ako sám uvádza, jeho práca sa zaoberá postavením minoritných národností v zmysle odchýlok od situácie štátotvornej väčšiny. Nejde pritom len o prehľad noriem a predpisov s príslušným komentárom. Autor neskízol ani do mnou predpokladanej právnickej rétoriky, s ktorou by mala problém väčšina čitateľov. Zrozumiteľným spôsobom načrtnol kľúčové rozdiely medzi faktickým a právnym postavením menšín v socialistickom Československu, pričom nevynechal dôležité fakty z predošlého obdobia, aby čitateľ lepšie pochopil menšinovú politiku štátu v odlišných režimoch.

Po úvode, obsahujúcom vymedzenie vlastnej problematiky, náčrt doterajšieho výskumu a stručný opis jednotlivých minorít (nemeckej, maďarskej, poľskej, rusínskej - ukrajinskej, židovskej, rómskej a Slovákov v Čechách), sa autor v 7 kapitolách (spolu ich je 11) púšťa s väčším i menším úspechom do analýzy ich situácie v Československu od medzivojnového obdobia až po rok 1989. Sú radené chronologicky a s výnimkou druhej a záverečných troch, majú podobnú štruktúru (všeobecný úvod a prehľad jednotlivých národností). Nakoľko presné definovanie pojmu „menšina“ je veľmi diskutabilné, autor sa tomuto problému na viacerých miestach vyhýba. Pri hodnotení rokov 1918 - 1948 vychádza hlavne z publikovanej literatúry, v nasledujúcich statiach k nim pridáva archívne pramene. V prvej republike zdôrazňuje vnútroštátne normy (predovšetkým jazykový zákon) a rozdiely medzi menšinovou zmluvou, zákonmi medzinárodného práva Spoločenosti národov o ochrane menšín a ich skutočnou účinnosťou v praxi. Desiatročie 1938 - 1948 sa podľa neho vyznačovalo ich diskrimináciou (počas vojny) a negatívnym vzťahom k nim (po vojne).

Jedna z kľúčových kapitol sa týka tzv. zakladateľského obdobia (1948 - 1953), v ktorom boli zaručené práva (jazyk, školstvo, spolky a kultúra) Maďarom, Poliakom a Ukrajincom (režim tzv. ukrajinizáciou popieral existenciu rusínskej národnosti), Nemcom však nie. Židia a Rómovia podľa mienky vedúcej strany netvorili národ ani národnosť a mali byť asimilovaní. Z príslušnej state sa dozvedáme aj o málo početných Grékoch, Chorvátach, atď. Prístup režimu k národnostiam bol charakteristický tým, že ich otázky sa väčšinou prerokovali na úrovni okresov a krajov a len minimálne sa o nich vyjadrovali zákony alebo nariadenia. Minimálny posun priniesla Ústava z roku 1960, ktorá deklarovala, že všetci občania akejkoľvek národnosti sú si „ako jednotlivci“ rovní. O kolektívnych právach mlčala v domnienke, že národnostný problém sa v období rokov 1948 - 1959 prakticky vyriešil a národnosti predstavovali iba „spoločenstvá s určitými kultúrnymi a jazykovými špecifikami“. Okrem toho, základnou tézou prekonania nacionalizmu bolo to, že bude zlikvidovaný odstránením hospodárskych a sociálnych rozdielov. Isté oživenie k problematike menšín predstavuje pasáž o reforme verejnej správy (1960) a jej vplyve na geografické rozmiestnenie národností v Československu (to ako zámerný úmysel KSC Petráš nepotvrďuje).

Za druhú kľúčovú kapitolu považujem obdobie rokov 1968 - 1969. Po stručnom priblížení požiadaviek

jednotlivých menšín počas pražskej jari autor veľmi obsírne opisuje prácu vládnej komisie pre federatívne štátoprávne usporiadanie pred a po okupácii, v rámci ktorej existovala aj 15-členná subkomisia pre národnostné menšiny. Samotný ústavný zákon č.144/1968 o postavení národností priniesol istý pokrok, pretože formálne zrovnoprávnil minority s Čechmi a Slovákmi, udelil početnejšie práva Maďarom, Poliakom, Ukrajincom (Rusínom) a dokonca i Nemcom (Židom a Rómom zostal status národností nepriznaný) a z podnetu národných rád a vlád vznikli orgány zaoberajúce sa ich otázkami. Bez príslušných doplnujúcich zákonov však ani jedno z prijatých opatrení nesplnilo svoju funkciu. S ich vydaním sa počítalo v nasledujúcom roku, ale v súlade s vtedajšou politickou klímou neboli schválené. Napriek tomu pražská jar znamenala zmenu v postavení Nemcov a samotných minorít vo vzťahu k väčšine.

Autor v stručnosti približuje aj normalizáciu, v ktorej sa hlavne kvôli spomínanej absencii doplnujúcich noriem situácia národností nezlepšila. V posledných dvoch kapitolách rozoberá tematiku medzinárodnej ochrany práv menšín hlavne po 2. svetovej vojne, postoj vlád štátov európskeho socialistického bloku k nim a tzv. marxistickú teóriu národnostnej problematiky. Táto ideologická koncepcia hlásajúca nastolenie diktatúry proletariátu a odstránenie ekonomických, sociálnych a národnostných rozdielov sa v praxi neujala. Z toho vyplýva aj skutočnosť, že režim mal tendenciu otázky menšín v právnych normách prehliadať a pred verejnosťou zamlčovať. V obsírnom závere sú pridané ďalšie doplnujúce údaje a fakty, zoznam prameňov (archívne fondy, edície, memoáre, periodiká) a literatúry je rovnako bohatý. Prílohy tvoria dôležité zákony, obežníky, prejavy, listy, štatistika národností, a pod. Resumé je napísané v nemčine.

Jediná minorita, zdokumentovaná v každej kapitole, je rómska. Autor sa snažil priblížiť jej špecifické postavenie kvôli odlišnému jazyku, kultúre a spôsobu života. Sústredil sa hlavne na to, ako si s ňou predošlý režim poradil, resp. neporadil. Vhodne zvolenou metódou, porovnať medzivojnové a vojnové pomery s následným vývojom v Československu, dosiahol znamenitý kontrast medzi právnym postavením menšín v rozdielnych režimoch. Jednotlivé state napísal zrozumiteľne a iba na niektorých miestach mám pocit, že mohol niektoré myšlienky, pojmy alebo predpisy vysvetliť vo väčšej miere. Citáty sa viažu nielen na českú, ale aj slovenskú literatúru a v texte sú uverejnené v pôvodnom znení.

Drobný nedostatok vidím v štruktúre knihy, pretože čitateľ tak môže strácať kontinuitu v histórii konkrétnej minority. V určitých obdobiach sa ich „osudy“ menili len minimálne, preto sú niektoré podkapitoly z hľadiska ich vývoja málo podstatné. Skôr by som sa priklonil k rozdeleniu podľa samotných menšín, ale je možné, že čitateľom viac prospeje použitý spôsob. Výroky a súdy o tom, ktorej z nich sa žilo lepšie, tiež nepovažujem za šťastné, nakoľko ide len o subjektívny názor autora (ku každej sa štát správal rozdielne, so zreteľom na dobovú politickú situáciu). Chýba mi tu aj hlbšie a presnejšie vysvetlenie pojmov, či už ide o tzv. buržoázny nacionalizmus, sionizmus, internacionalizmus, antisemitizmus, a pod. V každom prípade, obraz nedomyslenej a často unáhlenej politiky KSČ podal Petráš veľmi autenticky (napr. „aby prípadné zásahy proti cirkvi nevyzneli ako protipolské, pri internácii poľského farára vo februári 1951 zadržali tiež jedného českého“, atď.).

Pre českú historiografiu predstavuje kniha určitý prínos, pre slovenskú však len minimálny (slovenským právnym normám je venovaná veľmi malá pozornosť). Sčítaný historik v nej nenájde veľa podnetných motívov a mohol by na viacerých miestach s autorom a jeho názormi polemizovať. Pre čitateľa odbornej literatúry alebo študenta histórie je to však hodnotný materiál, ktorý by som nazval ako „úvod do štúdia problematiky menšín v komunistickom Československu“. V tomto ponímaní sa autorov zámer vydaril.